

Center for Vikingetidsstudier

Fokusseminar

Germanerne rider igen

Torsdag den 12. oktober 2023

Holmegaard Værk

Abstracts

Jens Ulriksen, forskningsleder, CVS/Museum Sydøstdanmark:

Alt forladt – eller var der stadig nogen hjemme?

”536” fremstår i disse år som et referencepunkt i vurderingen af arkæologiske udgravningsresultater og forskning i yngre jernalders samfundsforhold. Begivenheden udgøres, så vidt det kan udredes, af mindst to vulkanudbrud mellem 536 og 542, hvis askeskyer påvirkede klimaet på den nordlige halvkugle i en koldere retning i nogle år derefter. Den negative effekt, der kan aflæses i træers årringe, peger på, at misvækst og hungersnød har fulgt efter. Opgivelse af marginaljord i tiden efter 540 kendes bl.a. i Sverige, og det tolkes som tydeligt tegn på tilbagegang i befolkningstallet. Det seneste årtis omfattende C14-dateringsstrategi for hustomter, hegn osv. i Danmark har indikeret, at der opstod et bebyggelsesmæssigt brud netop i midten af 6. årh. – konstruktioner fra ca. 550-700 er næsten ikke til at finde. Det viser sig dog, at tilsyneladende bratte ophør af bebyggelser er sket flere gange før 536, og år med dårlige vækstbetingelser for egetræer kan aflæses i årringene både før og efter midten af 6. årh. Det enkle billede af opgivelse af bebyggelser som følge af begivenhederne i 536-542 finder støtte i at C14-daterede hustomter fra ca. 550-650 er relativt få. Det er typisk forkullede kornkerner, der anvendes til datering, men hvis kornavl pga. misvækst er blevet nedprioriteret til fordel for animalsk produktion og fiskeri, så vil der alt andet lige være færre kornkerner at forkulle – og senere datere. I Danmark er der desuden fundet et væld af metalgenstande fra 6.-7. årh, så et øde land har der ikke været tale om. Metalgenstande fra 550-650 forekommer så hyppigt og jævnt fordelt, at det svarer til udbredelsen af bebyggelsen i 5. årh. og 8.-10. årh. Hungersnød og befolkningstilbagegang kan have betydet opgivelse af de ringeste gårde, men der var stadig nogen hjemme mange steder.

Anne Nørgård Jørgensen, seniorforsker emerita, ph.d., Nationalmuseet

Den militære organisation som drivkraft i samfundsændringer omkring 500 e.Kr. Behov for kollektivt forsvar, regional reorganisering og militære forpligtelser

Det sydiskandinaviske samfund gennemgår en forandring fra en periode præget af konflikter til en ny æra omkring og efter 500 e.Kr. Ændringerne sker i store dele af samfundet, herunder også i den militære struktur. Dette belyses her med tre emner. Det første af disse er *militære elementer* og de ændringer, der sker omkring og i begyndelsen af 500-tallet e.Kr., det gælder våben, våbengrave, våbenoffer, kampformer og militære forpligtelser. Det andet emne er *flådeelementer* og ændringer, der sker i forhold til skibe, naturhavne og forsvarsværker. Det tredje emne er *andre samfundsindikatorer*, og de ændringer, der sker omkring landskabelig reorganisering og samlingssteder.

En velhavende del af bondesamfundet videreudvikler sig i perioden 500-600 e.Kr. og danner grundlag for styring af den offentlige sfære. I dette miljø udvikles en elite med fælles ideologiske og religiøse koncepter med tydelige symbolske signalværdier, og hvor der sker en sammensmeltning af civil og militær funktion.

Den fysiske kulturarv får et nyt udtryk efter 500, hvilket har resulteret i tolkninger af overgangsperioden, der forbindes med dramatiske monokausale forklaringsmodeller. Emnet er mere nuanceret og bygger på en gradvis udvikling, der følger andre områder af Europa før og efter det Vestromerske riges kollaps. I vort geografiske område sluttede de territoriale krige mellem regionale befolkningsgrupper i 300-400-tallet. Den militære struktur omdannes omkring 500 e.Kr. og der opstår gradvist behov for fælles forsvarsforpligtelser fra område til område. Dette medfører den administrative opdeling af landet fra omkring 600 e.Kr. i herreder. Meget tyder på, at sædvaneretlig og administrativ organisation følger Kontinentet og de Britiske øer i den tidlige middelalder. Det er i dette miljø, at den sømilitære organisation tager sin begyndelse. Det er ikke kun et teknologisk spørgsmål, men et spørgsmål om de fremherskende militære behov, muligheder for forpligtelser og samfundets generelle organisationsniveau.

Mogens Bo Henriksen, museumsinspektør, ph.d., Forskningscentret Centrum/Museum Odense

I 2010 fremlagdes en oversigt over konteksten for 118 guldfund fra yngre romersk og ældre germansk jernalder på Fyn og omliggende øer. Studiet var fokuseret på fundstedernes placering i landskabet og deres relation til vådområder, særlige landskabselementer samt bebyggelse. Ved at sammenholde de enkelte gulddeponeringer med det (kultur)landskab og den kontekst, de er fundet i, kan der udledes nogle mønstre i forhold til depoternes sammensætning og deponeringspraksis. Centralt i studiet var spørgsmål om, hvorvidt der var tale om midlertidige men ikke afhentede depoter, tab eller intentionelle ofre. Dermed kan man måske også komme tættere på intentionerne bag deponeringerne. Siden fremlæggelsen i 2010 er der fremkommet flere enkeltfund og enkelte samlede deponeringer, og disse fund har muliggjort afprøvning af konklusioner og teser fra 2010-studiet. I et overordnet perspektiv kan

analysen af guldfundene underbygge, at den center-periferistruktur, som gravfund mv. dokumenterede eksistensen af i yngre romersk jernalder, var stabil i hvert fald indtil begyndelsen af 6. årh. Med andre ord kan man sige, at de fynske guldfund er en guldgrube af viden om jernalderens samfundsforhold og ideologi.

Morten F. Mortensen, seniorforsker, ph.d., Nationalmuseet

Da solen forsvandt – kan 536-eventet ses i det naturvidenskabelige kildemateriale?

I år 536 e.Kr. indhylles kloden i et slør af vulkansk aske og skaber den største naturkatastrofe menneskeheden endnu har stået over for. Temperaturen falder drastisk, høsten svigter, hungersnød, sygdom og sultedød bliver udbredt over store dele af kloden. Naturvidenskabelige spor efter denne katastrofe har hidtil været næsten fraværende i Danmark og måske var påvirkningerne minimale? Nye naturvidenskabelige undersøgelser viser derimod en anden og meget mere voldsom påvirkning af både naturen og kulturen.

Teresa Østergaard Pedersen, museumsinspektør, ph.d., Holstebro Kunstmuseum

Fra romersk magtbillede til nordisk kraftbillede: Nogle kunsthistoriske betragtninger om brakteater og billedappropriation

Den romerske naturalisme og magtikonografi, som den fremtræder på solidi og medaljoner fra særligt 300-400-tallet, fungerede som afsæt for udviklingen af en ny nordisk billedform og æstetik; guldbrakteaterne. Dette paper undersøger denne billedforskydningsproces ud fra begrebet *aktiv appropriation*. I samtiden har det romerske magtbillede været visuelt definerende for, hvad magt var, og brakteaternes gennemgribende transformationer af de sydlige og litterært forankrede forlæg kan derfor med fordel forstås som på én gang antikklassiske *modmagtsbilleder* og opbyggelige selvbilleder ("hvem er vi?").

Empirisk kortlægger præsentationen brakteaternes distancering fra det romerske gennem deres grænseoverskridende billeder af interagerende menneske- og dyreskikkelser, der udfordrer fundamentale orienteringsprincipper og -akser, tyngdeloven, rumlig sammenhæng, artsmæssig identitet, kropsintegritet og i det hele taget den naturtro genkendelighed, der kendetegner velkendte klassiske repræsentationsparadigmer. Tilbage står et pulserende organisk og omskifteligt legemsfællesskab af besjælede kraftrelationer; det nordiske kraftbillede.

Sophie Bønding, post.doc., Stockholms Universitet

Sakral herskermagt i ny belysning: Nye spørgsmål og foreløbige resultater

Det 5.-6. århundrede var en brydningstid, hvor en mængde samfundsmæssige forandringer fandt sted. Ændringer i militær organisation, i magtens arkitektoniske landskab og i ikonografiske udtryk afspejler fremvæksten af en herskerklasse, hvis magtudøvelse og -legitimering centreredes omkring og manifesteredes i monumentale residenskomplekser, der fungerede som politiske, kulturelle,

økonomiske og religiøse centre. Arkæologiske studier har demonstreret, at betragtelig religiøs-rituel aktivitet fandt sted ved disse centre, og konkluderer ofte, at eliten kontrollerede den offentlige kult og anvendte religiøse ritualer til at legitimere deres magt. Imidlertid mangler sådanne studier teoretisk refleksion angående de bredere religiøse aspekter af herskerrollen, navnlig omkring hvad herskeres sakrale status indebar i relation til de politiske, sociale, juridiske og militære aspekter af samfundslivet. Med dette oplæg ønsker jeg at bidrage til en sådan refleksion. Formålet er således at kaste nyt lys over de religiøse dimensioner af den herskermagt, som voksede frem i disse århundreder.

Jeg tager afsæt i to teoretiske nyorienteringer. Først, at datidens mennesker havde en væsentlig anden virkelighedsforståelse og dermed radikalt andre ontologiske forventninger til deres omverden, end dem, som dominerer moderne vestlig tænkning. De antog, at verden var befolket af en mængde overmenneskelige væsner, som de var nødsaget til at interagere med. Dernæst, at materialitet er en ufravigelig del af religion, hvormed religiøse genstande ikke blot er passive, symbolske manifestationer af et spirituelt tankeunivers, men aktive aktører i religiøse processer. På den baggrund undersøger jeg herskeres rolle i de sociale netværk (bestående af mennesker og (forestillede) overmenneskelige væsner), som de var en del af. Jeg argumenterer for, at herskere fungerede som samlingspunkt i disse netværk og mediatorer imellem mennesker og guder – en rolle, som indebar både privilegier og forpligtelser. Jeg foreslår, at herskeres sakrale status var afgørende for etableringen og opretholdelsen af politisk-religiøse ideologier, som gennemsyrede og funderede samfundet.

Karen Høilund Nielsen, seniorforsker, mag.art.

Konstantinopel tur-retur: Fjerne kontacters indflydelse på Sydskandinavien i 4-500-tallet.

Sydskandinaviske fund fra 4-500-tallet viser en tydelig selvstændig materiel kultur, men samtidig forekommer genstande og fragmenter, der afspejler fjerne kontakter. I de senere år har især detektorfund nuanceret billedet. Både Sydskandinaviens relationer til Kontinentet, i særdeleshed det Østromerske område med centrum i Konstantinopel, og til de frankiske områder i vest vil blive diskuteret. Hvordan foregik kontakten, hvad siger de arkæologiske kilder og hvad de historiske kilder? Hvad bragte kontakterne til Skandinavien og hvilken indflydelse fik forbindelserne på Sydskandinavien i disse århundreder?

Lotte Hedeager, professor emerita, Oslo Universitet

Fortidens kundskabssystemer

Stilanalyser – dvs. relationen mellem form og stil – er grundlæggende for vores kronologiske systemer og dermed grundlæggende for arkæologien som videnskabelig disciplin. Men fortidens stile er ikke skabt for at glæde dagens arkæologer, men fordi de gav mening til den tid, de var en del af. Dette rejser spørgsmålet om deres betydning. Er de tænkt som æstetiske repræsentationer, dvs noget man simpelt hen fandt ”pænt”, er de passive refleksioner med symbolsk betydning - eller tager stilene selv aktiv del i

en meningsskabende proces. Kort sagt – hvordan skal vi forstå de ”store” ikonografiske stile fra bronzealderen til middelalderen?

Katrine Balsgaard Juul, ph.d.

Gender-arkæologien rider igen: Gravfund som kilde til dynamiske gender-, status- og regionalitetsidentiteter i Nordsøområdet, 400-700 e.Kr.

Et stort datasæt bestående af 3.369 grave fra det nuværende Danmark, Tyskland og Holland gjorde det muligt at undersøge analytiske spor efter en begyndende kystkultur i århundrederne før vikingetiden. Afhandlingen *On the Verge of a Coastal Culture: Dynamic identities in the North Sea areas AD 400-700 expressed through gender, status and regionality* fokuserede på diskrete spor efter en gryende kystkultur udtrykt med dynamiske identiteter i periodens grave. En sammenligning mellem kyst- og indlandsområder demonstrerede behovet for at gentænke vores statiske tolkninger af både menneskers identiteter og genstandes betydning. Gender-arkæologien har været en stærk teoretisk inspiration for afhandlingen og det videre arbejde, og oplægget diskuterer mulighederne for at komme tættere på jernalderens mennesker og identiteter i en periode, hvor kildematerialet fra gravene ikke nødvendigvis er dækkende.

Laurine Albris, post.doc., Nationalmuseet

På sporet af den gyldne tid. Arkæo-onomastiske overvejelser om kontinuiteter og brud i germansk jernalder

Det tidsrum, vi kalder germansk jernalder er en transformativ periode i både Europa og i Skandinavien. Hvis man ser på disse århundreder gennem krydsfeltet mellem arkæologi og det overleverede navnestof, er der tegn på både kontinuiteter og brud. Der er en videreførelse fra yngre romersk jernalder af sprog, identiteter, traditioner og lokale erindringer om bebyggelser og landskab. Samtidig sker der, særlig fra 6. årh. nydannelser af magtstrukturerer, ved f.eks. etableringer af eliteresidenser, herreds- og ejerlavsdannelse. I Sydskandinavien hører navnetypen *-lev* formentlig til etableringen af en ny krigerelites fordeling af jord. Også religionens landskab var under forandring. Fortiden blev approprieret i det nye, men dele af den kollektive erindring må være gået tabt.